AMSO
Afghanistan Media Support Organisation

ارزیابی وضعیت رسانه‌های افغانستان در پنجمین سال حاکمیت طالبان؛

نمونه‌ای از چالش‌ها و محدودیت‌های رسانه‌ای

از ۱۰ جولای تا ۱۰ آگوست

مقدمه

از زمان بازگشت طالبان به قدرت در ماه آگوست ۲۰۲۱، وضعیت رسانه‌ها و آزادی مطبوعات در افغانستان با تحولات گسترده و چالش‌های فزاینده‌ای مواجه شده است. محدودیت‌های روزافزون بر محیط کاری، ابهامات حقوقی و قانونی، فشارهای امنیتی و چالش‌های اقتصادی و مالی، زمینه را برای تضعیف ساختاری رسانه‌های مستقل فراهم کرده و دستاوردهای دو دهه گذشته در حوزه روزنامه‌نگاری افغانستان را با خطر جدی مواجه ساخته است.

سازمان حمایت از رسانه‌های افغانستان (AMSO)، با اتکا به گزارش‌های مستند و موارد ثبت‌شده، ابعاد مهم وضعیت رسانه‌ای کشور و شاخص‌های مرتبط با آزادی رسانه‌ها را مورد بررسی قرار داده است. یافته‌های این بررسی نشان می‌دهد که محدودیت‌های اعمال‌شده بر رسانه‌ها نه‌تنها دامنه فعالیت‌های حرفه‌ای خبرنگاران را کاهش داده، بلکه استقلال، امنیت شغلی و بقای اقتصادی نهادهای رسانه‌ای را نیز تحت تأثیر قرار داده است.

سقوط چشمگیر افغانستان در شاخص آزادی مطبوعات

بر اساس شاخص سالانه آزادی مطبوعات سازمان گزارشگران بدون مرز (RSF)، افغانستان پیش از بازگشت طالبان به قدرت، در میان ۱۸۰ کشور جهان در رتبه ۱۲۲ قرار داشت. پس از بازگشت طالبان، جایگاه افغانستان در این شاخص به‌صورت پیوسته تنزل یافت و این کشور به رتبه ۱۷۸ سقوط کرد.

این کاهش ۵۶ رتبه‌ای، نشانه‌ای از وخامت قابل توجه وضعیت آزادی مطبوعات و تشدید محدودیت‌های اعمال‌شده بر فعالیت‌های رسانه‌ای در افغانستان است.

بسته‌شدن رسانه‌ها، نبود فرصت‌های شغلی و مهاجرت صدها کادر رسانه‌ای:

پس از سال ۲۰۲۱، به دلیل خروج شمار زیادی از کادرهای رسانه‌ای و توقف کمک‌های مالی، بین ۴۰ تا ۵۰ درصد رسانه‌های چاپی، صوتی و تصویری به‌طور کامل یا موقت تعطیل شدند که در نتیجه، صدها خبرنگار حرفه‌ای و کارمند فنی بیکار شده و ناگزیر به مهاجرت اجباری شدند. بر اساس گزارش سازمان گزارشگران بدون مرز (RSF) به تاریخ ۱۹ ژوئن ۲۰۲۶، افغانستان از ۱۵ اوت ۲۰۲۱ به این‌سو به «مرکز جهانی تبعید اجباری خبرنگاران» تبدیل شده است.

برنامه کمک‌رسانی جهانی RSF نشان می‌دهد که در فاصله سال‌های ۲۰۲۱ تا ۲۰۲۵، از میان ۱٬۴۶۸ خبرنگاری که در پی تهدیدهای گسترده از کشورهای خود خارج شده و در سراسر جهان تحت پوشش کمک‌های این سازمان قرار گرفته‌اند، ۶۷۷ نفر خبرنگار افغان بوده‌اند. این رقم نزدیک به نیمی از کل خبرنگاران تبعیدشده در جهان تحت پوشش کمک‌های RSF، یعنی ۴۶ درصد، را تشکیل می‌دهد.

این خبرنگاران در حال حاضر در ۲۸ کشور مختلف اقامت دارند. بزرگ‌ترین موج خروج خبرنگاران از افغانستان در سال ۲۰۲۲ رخ داد؛ در این سال، ۱۸۳ خبرنگار ناگزیر به ترک افغانستان شد

کاهش چشمگیر حضور زنان در رسانه‌ها

اعمال دستورالعمل‌ها و محدودیت‌های فزاینده بر خبرنگاران و کارکنان زن، مشارکت زنان در عرصه رسانه‌ای افغانستان را به‌شدت کاهش داده است. بر اساس برآوردهای مطرح‌شده، بیش از ۸۰ درصد خبرنگاران زن از عرصه رسمی فعالیت‌های رسانه‌ای خارج شده‌اند. حضور محدود باقی‌مانده زنان نیز در برخی رسانه‌های مناطق مرکزی کشور، تحت مقررات سخت‌گیرانه مرتبط با حجاب و شرایط کاری قرار دارد.

این وضـعیت، علاوه بر محدود کردن حق زنان برای اشـتغال و فعالیت حرفه‌ای، بر تنوع و کیفیت پوشـش رسـانه‌ای موضوعات مرتبط با زنان و جامعه افغانستان نیز تأثیر گذاشته است.

امنیت شغلی، بازداشت و فشار بر خبرنگاران

بر اساس گزارش‌های هیأت معاونت سازمان ملل متحد در افغانستان (UNAMA)، طی سال‌های گذشته، سالانه ده‌ها مورد تخلف، تهدید، بازداشت و برخورد با خبرنگاران و کارکنان رسانه‌ای ثبت شده است و شمار موارد ثبت‌شده در برخی سال‌ها به حدود ۱۵۰ تا ۲۰۵ مورد رسیده است.

بازداشت خبرنگاران، احضار و بازجویی‌های میدانی و اعمال دستورالعمل‌های مرتبط با امر به معروف، فضای کاری رسانه‌ها را تحت فشار قرار داده و به گسترش پدیده خودسانسوری (Self-censorship) در اتاق‌های خبر منجر شده است.

هدف و چارچوب این گزارش

مطالعه موردی از ۱۰ جولای تا ۱۰ آگوست

با توجه به روندها و شاخص‌های کلی یادشده، سازمان حمایت از رسانه‌های افغانستان (AMSO) در این گزارش تلاش کرده است نشان دهد که سیاست‌ها و محدودیت‌های چندساله در حوزه رسانه، چگونه در یک بازه زمانی مشخص و کوتاه‌مدت در سطح میدانی خود را نشان می‌دهند.

بر همین اساس، موارد ثبت‌شده، آمار بازداشت‌ها، محدودیت‌های اعمال‌شده و سایر مداخلات در فاصله زمانی ۱۰ جولای تا ۱۰ آگوست، به‌عنوان یک مطالعه موردی (Case Study) مورد بررسی قرار گرفته‌اند.

هدف از این بررسی آن است که میزان تأثیرگذاری سیاست‌ها و محدودیت‌های کلی بر فعالیت روزمره خبرنگاران و رسانه‌ها در سطح کشور به‌صورت ملموس‌تر نشان داده شود.

۱. تحلیل رویدادها و فشارهای میدانی از ۱۰ جولای تا ۱۰ آگوست

بررسی رویدادهای ثبت‌شده در این بازه زمانی نشان می‌دهد که در ادامه سیاست‌ها، دستورالعمل‌ها و محدودیت‌های اعمال‌شده طی سال‌های گذشته، فشارهای مستقیم و غیرمستقیم امنیتی، استخباراتی، ساختاری و محیطی بر خبرنگاران و رسانه‌های افغانستان در شماری از ولایت‌ها تشدید شده است.

این موارد نشان می‌دهند که سانسور در پوشش رویدادهای محلی، نظارت استخباراتی بر خبرنگاران و محدودسازی فعالیت‌های مالی و تصویری رسانه‌ها، به بخشی از روندهای مستمر و سازمان‌یافته در محیط رسانه‌ای افغانستان تبدیل شده‌اند.

۲. تحلیل موضوعی و بررسی موارد ولایتی

الف) فشارهای استخباراتی، تعقیب و تحمیل همکاری-کابل، ننگرهار و بدخشان

درخواست حمایت از نظام و شناسایی خبرنگاران

در کابل، ننگرهار و شماری دیگر از ولایت‌ها، نیروهای استخباراتی طالبان از خبرنگاران محلی، مسئولان رسانه‌ها و نمایندگان محلی نهادهای حامی خبرنگاران خواسته‌اند که از نظام طالبان حمایت کرده و موضع حمایتی خود را به‌صورت آشکار اعلام کنند.

همزمان، از برخی افراد خواسته شده است خبرنگارانی را که با رسانه‌های مستقر در خارج از افغانستان یا رسانه‌های تبعیدی همکاری یا ارتباط پنهانی دارند، شناسایی و معرفی کنند.
این موارد می‌تواند نشان‌دهنده تلاش برای ایجاد سازوکارهای نظارتی و استخباراتی در داخل جامعه رسانه‌ای و محدود کردن ارتباط خبرنگاران با رسانه‌های مستقل خارج از کشور باشد.

افزایش فشارهای امنیتی پس از درگیری‌های مسلحانه — بدخشان

در بدخشان، پس از درگیری‌های اخیر میان طالبان و مخالفان این گروه، میزان نظارت و فشار بر خبرنگاران محلی افزایش یافته است.
بر اساس موارد ثبت‌شده، هدف از این فشارها جلوگیری از انتشار جزئیات واقعی درباره درگیری‌ها، میزان خسارات و پیامدهای انسانی و امنیتی آن عنوان شده است.

ب) سانسور ساختاری در پوشش خبری و انتخاب موضوعات - قندهار، زابل، هلمند، لوگر، خوست و پکتیا

محدودیت بر انتشار اخبار عمومی

در قندهار، از خبرنگاران خواسته شده است از انتشار رسانه‌ای شکایت‌های مطرح‌شده از سوی تاجران درباره حضور خودروهای فرمان راست در منطقه اسپین‌بولدک خودداری کنند.
در هلمند، ریاست اطلاعات و فرهنگ خبرنگاران را از انتشار اخبار مربوط به افرادی که در نیمروز بر اثر تشنگی جان باخته یا آسیب دیده‌اند، منع کرده است.
همچنین در زابل، به خبرنگاران دستور داده شده است اخبار مربوط به حوادث ترافیکی و تلفات ناشی از آن در مسیر کابل–قندهار را با محدودیت و به‌صورت کمرنگ‌تر پوشش دهند.
این موارد نشان می‌دهد که محدودیت‌ها تنها به موضوعات سیاسی و امنیتی محدود نبوده و اخبار اجتماعی، اقتصادی و حوادث روزمره را نیز دربر گرفته است.

انحصار خبری و تحمیل محتوای تبلیغاتی

در قندهار، خوست، لوگر و پکتیا، ریاست‌های اطلاعات و فرهنگ از خبرنگاران خواسته‌اند پوشش سالگرد بازگشت طالبان به قدرت را در اولویت قرار دهند و بخش عمده ظرفیت و فعالیت رسانه‌ای خود را به این موضوع اختصاص دهند.
چنین رویکردی می‌تواند به محدود شدن استقلال تحریریه‌ها در تعیین اولویت‌های خبری و تبدیل رسانه‌ها به ابزار ترویج روایت رسمی منجر شود.

ج) مداخله خارج از چارچوب قانونی و محدودیت بر آزادی تصویری - قندهار، زابل، ارزگان، ننگرهار، نورستان و هلمند

محدودیت بر استفاده از دوربین و ثبت تصاویر

در زابل، خبرنگاران در جریان یک برنامه مرتبط با صحت عامه از گرفتن عکس منع شده‌اند. در قندهار نیز خبرنگاران در یک نشست مربوط به ریاست امور مهاجرین اجازه تصویربرداری نداشته‌اند.
در ننگرهار، در جریان یک نشست مربوط به امر به معروف، دوربین‌های خبرنگاران از آنان گرفته شده و تنها اجازه ضبط صدا به آنان داده شده است.

در پی این محدودیت‌ها و برخوردها، شماری از خبرنگاران در اعتراض به این شیوه برخورد، نشست مذکور را تحریم کرده‌اند.

تهدید، توقیف و محدودسازی تصویربرداری

در هلمند، خبرنگاران به دلیل عکس‌برداری در یک نشست مرتبط با کوپراتیف شیردهی مادران، برای حدود نیم ساعت توقیف شده‌اند.

در نورستان، خبرنگاران در مناطق آسیب‌دیده از سیلاب تحت نظارت شدید استخبارات قرار گرفته‌اند و بر اساس موارد گزارش‌شده، از آنان خواسته شده است صرفاً گزارش‌هایی توصیفی درباره فعالیت‌های طالبان تهیه کنند.

همچنین ویدیوهای ثبت‌شده از کمک‌های شخصی در این مناطق از سوی افراد وابسته به طالبان پاک شده و به برخی فیلم‌برداران درباره احتمال بازداشت هشدار داده شده است.

د) تعقیب فردی و مداخله در حقوق مالی رسانه‌ها- ارزگان و ننگرهار

بازداشت و آزار شخصی

در ننگرهار، نماینده ولایتی کمیته مصونیت خبرنگاران توسط محتسبان امر به معروف، به اتهام پخش موسیقی در داخل منزل شخصی خود بازداشت شده است.

در ارزگان، محافظان والی طالبان در جریان سفر وزیر صحت عامه با خبرنگاران برخورد فیزیکی داشته‌اند.

همچنین گزارش شده است که نیروهای استخباراتی از برخی خبرنگاران به اتهام داشتن ارتباط با رسانه‌های خارجی، تعهدات کتبی گرفته‌اند.

مداخله مالی و اخاذی

در ننگرهار، مقام‌های طالبان در برنامه‌های مالی و آموزشی یونیسف (UNICEF)، خواستار دریافت سهم و منفعت مالی برای خود شده‌اند.

بر اساس موارد ثبت‌شده، تا زمانی که این مبالغ پذیرفته نشده، اجازه برگزاری برخی برنامه‌های آموزشی داده نشده است.

این موارد، نگرانی‌هایی جدی درباره مداخله غیرقانونی در برنامه‌های مالی و آموزشی و سوءاستفاده از صلاحیت‌های اداری ایجاد می‌کند.

۳. نتیجه‌گیری تحلیلی مطالعه موردی ماهانه

بررسی موارد ثبت‌شده در فاصله زمانی ۱۰ جولای تا ۱۰ آگوست نشان می‌دهد که محدودیت‌های رسانه‌ای در افغانستان صرفاً به سانسور مستقیم اخبار محدود نبوده و ابعاد امنیتی، استخباراتی، اقتصادی و فردی نیز پیدا کرده است.

۱. حرکت به سوی ایجاد یک ساختار استخباراتی در محیط رسانه‌ای

یافته‌های این مطالعه موردی نشان می‌دهد که طالبان علاوه بر کنترل مستقیم محتوای خبری، تلاش می‌کنند از خبرنگاران و منابع داخل جامعه رسانه‌ای برای شناسایی و نظارت بر خبرنگارانی که با رسانه‌های تبعیدی و مستقل همکاری دارند، استفاده کنند.

این روند می‌تواند استقلال حرفه‌ای خبرنگاران و اصل محرمانگی منابع و ارتباطات رسانه‌ای را با تهدید جدی مواجه سازد.

۲. حساسیت نسبت به رویدادهای عادی و روزمره

محدودیت بر انتشار اخبار مربوط به حوادث ترافیکی، مشکلات اقتصادی و مالی، پیامدهای بلایای طبیعی و سایر رویدادهای اجتماعی نشان می‌دهد که دامنه سانسور فراتر از موضوعات سیاسی و امنیتی گسترش یافته است.

جلوگیری از انتشار چنین گزارش‌هایی می‌تواند دسترسی عمومی به اطلاعات مربوط به مشکلات واقعی جامعه را محدود کرده و مانع شکل‌گیری یک فضای اطلاع‌رسانی آزاد و پاسخ‌گو شود.

۳. مداخلات ساختاری و فردی

مداخله در برنامه‌های مالی، اعمال فشار بر خبرنگاران، بازداشت افراد به دلایل شخصی و مذهبی، تهدید خبرنگاران و محدود کردن فعالیت‌های تصویری، نشان می‌دهد که استقلال کاری رسانه‌ها و خبرنگاران با مجموعه‌ای از فشارهای ساختاری و فردی مواجه است.

مجموع این موارد بیانگر آن است که محدودیت‌های رسانه‌ای در افغانستان یک پدیده مقطعی و منفرد نیست، بلکه در ابعاد مختلف محیط کاری، امنیتی، اقتصادی و حرفه‌ای خبرنگاران و رسانه‌ها نمود پیدا کرده است.

جمع‌بندی

نمونه‌های ثبت‌شده در فاصله ۱۰ جولای تا ۱۰ آگوست نشان می‌دهد که رسانه‌های افغانستان در محیطی فعالیت می‌کنند که در آن آزادی اطلاع‌رسانی، استقلال تحریریه، امنیت خبرنگاران، حضور زنان در رسانه‌ها و دسترسی به اطلاعات با محدودیت‌های فزاینده مواجه است.

تداوم چنین شرایطی می‌تواند نه‌تنها بقای رسانه‌های مستقل، بلکه دستاوردهای دو دهه گذشته در حوزه آزادی مطبوعات، حرفه روزنامه‌نگاری و دسترسی عمومی به اطلاعات را نیز با خطر جدی مواجه کند.

سازمان حمایت از رسانه های افغانستان (AMSO)